

WERELDPOPULATIES KLEINER DOOR VERMINDERING
VAN HET WADDENAREAAL

De betekenis van wadgebieden als vogelpleisterplaats

Door L. Zwarts

Het wad en de vogels

De grote aantallen steltlopers, meeuwen en eenden die in de Noordwest-europese wadgebieden pleisteren, broeden in de (sub)arctische en gematigde streken van Europa, maar ook in Siberië, Groenland en zelfs in Canada. De broedtijd duurt voor de meeste van hen maar tweeënhalf tot drieënhalf maand. Het grootste deel van het jaar houden zij zich op in wadgebieden.

Het is de vraag wat méér bijdraagt tot de regulatie van de aantallen: de condities op de pleisterplaatsen of die in de broedgebieden. Toen in de dertiger jaren het zeegras vrijwel verdween, decimeerden de Rotganzen, want voor hen was dit het hoofdvoedsel in het winterhalfjaar. Het lukte de Rotganzen niet om in voldoende mate over te schakelen op ander voedsel in de getijzone. Dit geeft aan hoe belangrijk het voor een soort kan zijn dat haar pleisterplaatsen behouden blijven.

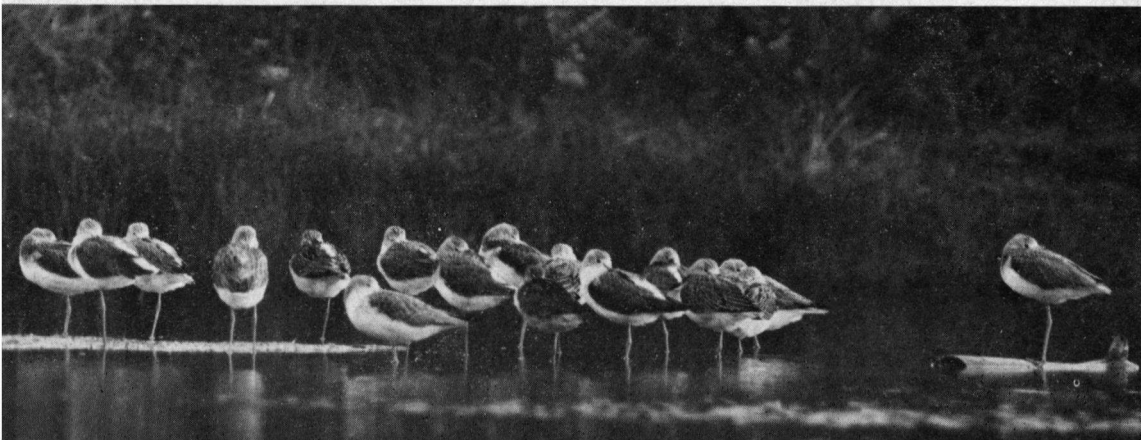
In de laatste decennia zijn behalve veel broedgebieden, ook een aantal belangrijke vogelpleisterplaatsen verdwenen, of op zijn minst minder aantrekkelijk geworden. In Nederland zijn recentelijk door de inpoldering van de Lauwerszee en door de afsluiting van het Haringvliet en de Grevelingen wadvogelgebieden van betekenis verloren gegaan. Ook de Dollard en de Oosterschelde worden bedreigd. Daarom dringt zich de vraag op of het verlies van zulke terreinen negatieve gevolgen heeft voor de totale populaties van steltlopers, meeuwen en eenden. De Kol- en Brandganzen bijvoorbeeld hebben in Noordwest-Europa veel overwinteringsgebied moeten prijsgeven. Zij konden zich echter handhaven doordat ze steeds nieuwe terreinen wisten te vinden.

Deze mogelijkheid om uit te kunnen wijken naar andere, eventueel tot dan weinig of niet gebruikte maar wel geschikte pleisterplaatsen, zal enerzijds afhangen van de eisen die de vogelsoort stelt aan een pleisterplaats, en anderzijds van het potentieel aan geschikt biotoop.

De pleisterende wadvogels kunnen in zoverre specialisten genoemd worden, dat zij vrijwel niet buiten de getijzone hun voedsel zoeken. Het is zelfs zo dat sommige soorten slechts een klein deel van het wad benutten, omdat zij specifieke eisen stellen. Langs de kusten van Europa

Groenpootruiters en Zwarte Ruiters op hoogwatervluchtplaats

Foto: Jos Zwarts

en Noord-Afrika is het wadbiotoop maar op weinig plaatsen te vinden. Wanneer het oppervlak van al deze met laagwater droogvallende gronden wordt opgeteld, is de uitkomst circa 7000 km². Daarvan ligt in de Deense, Duitse en Nederlandse Waddenzee circa 4000 km²; het Nederlandse gedeelte beslaat circa 1200 km². Het op één na grootste wadden-gebied is veel kleiner en ligt in Afrika: Banc d'Arquin (Mauretanië) met circa 600 km² wad.

Pleisterplaatsen met elk 250 tot 300 km² wad zijn: Morecambe Bay en Wash (beide aan de Engelse kust) en het Nederlandse Deltagebied, voor de afdamming van Haringvliet en Grevelingen. Kleiner van oppervlak, maar nog wel van veel betekenis voor wadvogels zijn: Merja Zerga en Puerto Cansado in Marokko, de Taagmonding in Portugal, de kust van de Vendée, West-Normandië en Zuid-Bretagne in Frankrijk en Dee, Ribble en Solway in Groot-Brittannië.

Binnen onze grenzen ligt ongeveer een kwart van het Europese wad. In de laatste vier eeuwen zijn in Nederland naar schatting 800 tot 900 km² wad en kwelder ingepolderd, waarvan bijna 600 km² aan de Groningse en Friese kust. Door de inpoldering van de Lauwerszee en de uitvoering van de Deltawerken zijn in totaal 250 km² wad verloren gegaan of gedoemd te verdwijnen. Ook elders in Europa zijn wadgebieden ingepolderd en worden andere bedreigd. Tot voor enkele decennia was niet bekend welke betekenis deze gebieden hadden voor vele vogelsoorten.

De voedselsituatie op het wad

Het wad is bijzonder voedselrijk, maar de aantallen vogels die er zich voeden zijn ook zeer indrukwekkend. Naar de relatie tussen wadvogels en bodemfauna wordt nu al bijna 20 jaar onderzoek gedaan, maar het is bijzonder moeilijk om hier greep op te krijgen. De kernvraag is: als er wad verloren gaat, en dus ook de voedselvoorraden verminderen, is het voedselaanbod dan nog groot genoeg om dezelfde vogelaantallen te voeden? Om hierover voorspellingen te kunnen doen, is het niet voldoende te weten hoevéél voedsel er aanwezig is en welk percentage daarvan jaarlijks door de vogels wordt opgegeten. Hulscher heeft de wadvogels vergeleken met renteniers: de voedselvoorraad is het kapitaal en de jaarlijkse voedselproductie de rente. De situatie is ideaal als de vogels alleen (een deel van) de productie consumeren en dus niet 'interen op het kapitaal', met andere woorden geen roofbouw plegen. De voorlopige conclusie is dat door de vogels in de Nederlandse Waddenzee een groot deel van de vleesproductie ieder jaar wordt 'geogost'.

De trek van de wadvogels

De laatste jaren is meer bekend geworden over de aantallen vogels die in de verschillende wadgebieden voorkomen. Dank zij deze tellingen en ook dank zij het ringonderzoek dat op gang begint te komen, is een beter inzicht mogelijk in diverse aspecten van de trek van wadvogels. De Waddenzee heeft voor de meeste vogelsoorten in het bijzonder tijdens de trek een belangrijke functie als pleisterplaats, terwijl de meer zuidelijk gelegen wadgebieden vooral in de wintermaanden grote vogelaantallen herbergen. Dit zal met enkele voorbeelden worden geïllustreerd.

In het Nederlandse wadgebied zijn tussen begin augustus en half september 100.000 - 250.000 Bonte Strandlopers aanwezig. Op Vlieland, Terschelling en Schiermonnikoog liggen de voornaamste hoogwater-vluchtplaatsen met maximaal circa 50.000 vogels. In de Deense en Duitse Waddenzee pleisteren in de nazomermaanden nog meer Bonte Strandlopers dan in het Nederlandse gedeelte. In die periode wordt het wadden-gebied gebruikt als ruiplaats, waarna in de herfst de aantallen afnemen. In de zuidwestnederlandse, Engelse en Franse wadgebieden is het aan-

talsverloop geheel anders: daar zijn de meeste Bonte Strandlopers in de wintermaanden aanwezig (in januari '72 bijvoorbeeld 464.000 exemplaren op de Britse wadden!). Tijdens de voorjaarsstrek zijn de Bonte Strandlopers in de Nederlandse Waddenzee veel minder talrijk, maar op het wad langs de kust van Sleeswijk-Holstein, en bijvoorbeeld ook in de Dollard, worden dan juist de meeste Bonte Strandlopers gezien.

Evenals de Bonte Strandloper, verblijft het merendeel van de andere steltlopers tussen juli en september enkele weken of langer in het wadengebied om te ruien. Krombekstrandlopers en Bontbekplevieren zijn hierop echter een uitzondering, want zij passeren in snel tempo zowel de Waddenzee als ook de andere Noordwesteuropese pleisterplaatsen, om pas met de rui te beginnen in de Afrikaanse winterkwartieren, waar ze in september al arriveren.

Bijna alle Bergeenden die in Noordwest-Europa broeden (circa 100.000 exemplaren) verzamelen zich in augustus op het wad in de Duitse Bocht, vooral op het Grosse Knechtsand. Ze zijn dan in de rui, kunnen niet vliegen en zoeken daarom behalve een voedselrijk, ook een erg veilig en rustig gedeelte van de Waddenzee op. Het Knechtsand voldoet blijkbaar aan deze eisen. Na de rui verspreiden de Bergeenden zich over de gehele Waddenzee: op de Nederlandse waddeneilanden worden de hoogste aantallen meestal in oktober geteld, maar op de Groningse en Friese kust zijn in november en december nog grote aantallen aanwezig. Op de Engelse wadgebieden komen de Bergeenden pas in het begin van de winter terug — ruim de helft van de Noordwesteuropese populatie overwintert daar.

De Rotganzen overwinteren in Zuidoost-Engeland en in Frankrijk. In de Nederlandse wadgebieden zijn ze dan niet zo algemeen, maar in oktober-november en vooral in maart, april en mei pleistert een groot deel van de wereldpopulatie van de Zwartbuikrotganzen (slechts circa 34.000 exemplaren!) binnen onze grenzen.

De Scholeksters nemen na de broedtijd snel toe in het wadengebied. In augustus zijn er circa 200.000 exemplaren aanwezig. Dit aantal blijft dan tot maart ongeveer op hetzelfde niveau. Gedurende het winterhalfjaar is in de Nederlandse Waddenzee ongeveer één derde van de Noordwesteuropese populatie van de Scholekster te vinden. Op Schiermonnikoog pleisteren in de wintermaanden vergeleken met de nazomer weinig

In de westelijke Waddenzee pleisteren bijvoorbeeld veel Kanoetstrandlopers terwijl zij op de Ventjagersplaten en in de Dollard vrijwel ontbreken.

Foto: Piet Munsterman

Scholeksters, maar in de westelijke Waddenzee worden de jaarmaxima echter soms juist in de winter waargenomen. Een zelfde verschil tussen Balgzand, Griend, Vlieland en Terschelling enerzijds en Schiermonnikoog anderzijds, zien we onder andere ook bij de Kanoetstrandloper.

Zonder een verklaring te geven, mogen we veronderstellen dat deze verschillen in aantalsverloop op de diverse wadgebieden zoals dat nu voor enkele soorten is geschetst, er toe bijdragen dat de predatiedruk enigszins wordt gespreid. In de loop van het jaar heeft elk gedeelte van het Europese en Afrikaanse wad voor de verschillende vogelsoorten een speciale functie.

De verspreiding van wadvogels

In het merendeel van de Europese wadgebieden zijn Scholekster, Bonte en Kanoetstrandloper de meest voorkomende steltlopers, gevolgd door Wulp en Rosse Grutto. Veel minder algemeen zijn meestal Zilverplevier, Groenpootruiter en Tureluur. Toch zijn er onderlinge verschillen tussen (delen van) de wadgebieden. In de westelijke Waddenzee pleisteren bijvoorbeeld erg veel Kanoetstrandlopers, maar onder Ameland en langs de Groningse en Friese kust komt deze soort bijna niet voor. Meer dan de helft van alle Tureluurs in de Nederlandse Waddenzee (maximaal circa 40.000 in juli en augustus) foerageert op het wad onder de Friese kust. Van alle Kluten die gedurende de ruitijd in de Nederlandse Waddenzee pleisteren (maximaal circa 22.000 exemplaren), verblijft ongeveer driekwart in de Dollard; de Noordwesteuropese populatie omvat 30.000

Maximale vogelaantallen op enkele wadgebieden, omgerekend tot de aantallen op 1 km² wad.

oppervlakte in km ²	Schiermonnikoog	Balgzand ¹⁾	Griend ²⁾	Dollard ³⁾	Ventjagersplaten	Roggeplaat ⁴⁾
	100	100	80	35	9	17
Scholekster	360	220	263	4	28	941
Zilverplevier	46	9	38	69	65	65
Wulp	141	45	34	94	205	123
Rosse Grutto	97	40	313	171	165	65
Tureluur	16	22	—	29	36	59
Groenpootruiter	17	3	—	3	3	6
Zwarte Ruiter	4	9	—	86	41	3
Kanoetstrandloper	398	491	500	10	8	471
Bonte Strandloper	590	181	438	714	972	588
Kluut	4	7	—	457	875	—
Kokmeeuw	106	56	125	229	841	?
Stormmeeuw	143	20	100	3	6	?

¹⁾ P. Boer e.a. ('70)

²⁾ Sj. Braaksma e.a. ('67)

³⁾ o.a. R. Dantuma & P. Glas ('68 en '73)

⁴⁾ W. J. Wolff ('73)

tot 40.000 vogels! Op Foulness Sands — buitendijkse gronden in de Theemsmonding, waar helaas het derde Londense vliegveld is gepland — overwintert een kwart van de totale rotganzenpopulatie. Zo zouden meer voorbeelden gegeven kunnen worden, die duidelijk maken hoe zeer wadvogels geconcentreerd kunnen zijn op een beperkt gedeelte van het wad dat hen ter beschikking staat.

De tabel met de vogelaantallen illustreert de verschillen tussen een aantal gebieden waar regelmatig tellingen zijn verricht: Schiermonnikoog, Griend, Balgzand, Dollard, Ventjagersplaten (in het Haringvliet) en Rogge-

plaat (in de Oosterschelde). Om de gebieden vergelijkbaar te maken, zijn de maximale aantallen genomen, omgerekend tot het aantal vogels per km². De tabel is overgenomen uit een boekje over de vogels op de Ventjagersplaten dat binnenkort zal verschijnen; daar wordt ook een verdere verantwoording gegeven. Hier slechts enkele opmerkingen.

In de Dollard en op de Ventjagersplaten ontbreken (vrijwel) Scholekster, Kanoetstrandloper en Stormmeeuw; daarentegen zijn Zwarte Ruiter en Kluut in vergelijking met de andere gebieden opvallend talrijk. Dollard en Ventjagersplaten zijn beide brak en het wad is er zeer slibrijk.

Op Griend ontbreken de drie ruitersoorten en de Kluut, terwijl daar de Rosse Grutto veel algemener is dan elders. Het wad rondom Griend is relatief zandig. Op het Balgzand en onder Schiermonnikoog komt naast zandig, ook slibrijker wad voor. Vandaar dat er vogelsoorten worden aangetroffen die specifiek zijn voor elk van deze bodemtypen.

De gesteldheid van de wadbodem is één van de belangrijkste factoren die het voorkomen van de vogels bepalen. Kluten foerageren alleen op zeer slibrijk wad. Tureluurs zijn iets minder kieskeurig, maar zandiger wad zullen ze mijden. Dáár foerageren wel veel Rosse Grutto's en Kanoetstrandlopers.

Gebieden als de Dollard en de Ventjagersplaten zijn erg schaars. Geedelten van het wad in de Jadebusen (Duitsland), Merja Zerga (Marokko) en de vroegere Lauwerszee kunnen ook tot dit wadtype worden gerekend. Helaas zijn de Ventjagersplaten, evenals de Lauwerszee, verloren gegaan, en wordt de Dollard bedreigd.

Een slibrijke bodem vinden we alleen op beschut gelegen plaatsen. De Nederlandse Waddenzee heeft in vergelijking met de Engelse, Duitse en Franse wadgebieden tamelijk slibrijk wad. Nergens vinden we dan ook zulke grote concentraties Kluten, Zwarte Ruiters, Wulpen en Tureluurs.

Gedurende het winterhalfjaar is in de Nederlandse Waddenzee ongeveer één derde van de Noordwesteuropese populatie van de Scholekster te vinden Foto: Piet Munsterman

Slot

In de inleiding is de vraag gesteld naar de uitwijkmogelijkheden voor de wadvogels als ze een deel van hun pleisterplaatsen verliezen. We zagen dat waarschijnlijk het grootste deel van de voedselproductie wordt opgegeten, zodat de predatiedruk niet veel kan toenemen. Vervolgens werd naar voren gebracht dat de trek langs de verschillende wadgebieden zorgt voor een verspreiding van de predatiedruk. Tot slot werd er op gewezen dat de vogelsoorten ieder slechts een deel van het wad (kunnen) gebruiken. Een vermindering van het waddenareaal zal daarom zeer waarschijnlijk in de meeste gevallen leiden tot een verkleining van de wereldpopulaties.

- L. Zwarts, Plompeterengracht 2, Utrecht

LITTERATUUR:

- Beukema, J. J. (1970):** De Waddenzee, een bijzonder milieu. *Chemisch Weekblad* 66, nr. 36: 62 - 66.
- Braaksma, S., H. T. van der Meulen en J. Veen (1967):** Vogelwaarnemingen op Griend. SBB-Rapport.
- Boer, P. et al (1970):** Het Balgzand, bedreigd gebied. *Wetenschappelijke Mededelingen KNNV* nr. 86.
- Dantuma, R. en P. Glas (1973):** De Dollard: internationale pleisterplaats voor ganzen, eenden, steltlopers. *Waddenbulletin* 8, Dollard-nr.: 18 - 23.
- Hulscher, J. B. (1971):** De Scholekster en de Waddenzee. *Waddenbulletin* 6, nr. 2: 9 - 13.
- Hulscher, J. B. (1973):** Voordracht ('Waddendag' Ned. Dierkundige Vereniging).
- Nieboer, E. (1972):** Preliminary notes on the primary moult in Dunlins *Calidris alpina*. *Ardea* 60: 112 - 119.
- Oelke, H. (1968):** Vögel auf dem Grossen Knechtsand. *Der Falke* 15: 342 - 351 en 372 - 377.
- Ogilvie, M. A. en G. V. T. Matthews (1969):** Brent Geese, mudflats and Man. *Wildfowl* 20: 119 - 125.
- Pétellin, M. en J. Trotignon (1972):** Prospection hivernalé au banc d'Arquin Mauretanië. *Alauda* XL: 195 - 213.
- Prater, A. J. (1970):** Coastal Wader counts in Britain and Ireland August 1970 - May 1971. *IWRB-Bulletin* nr. 33: 6 - 7.
- Prater, A. J. (1973):** Estuary bird survey 71 - 72. *BTO-News* nr. 60: 4 - 5.
- Schlenker, R. (1968):** Über das Wintervorkommen von Limikolen an der Schleswigholsteinischen Westküst. *Corax* 2, nr. 3: 92 - 128.
- Theille, I. en B. Netterström (1970):** Counts of waders in the Danish Wadden Sea July and August 1969 (Deens + Summary). *Dansk Ornithologisk Forenings Tidsskrift* 65: 164 - 172.
- Wilson, J. (1973):** Wader Populations of Morecambe Bay, Lancashire. *Bird Study* 20: 9 - 23.
- Wolff, W. J. (1973):** Resultaat van vijf jaar steltloperstellingen op Schouwen. *Limosa* 46: 21 - 41.
- Zwarts, L. (1970):** De betekenis van de Nederlandse Waddenzee voor Europese steltlopers. *Waddenbulletin* 5, nr. 3: 24 - 29.
- Zwarts, L. (1972):** Bird counts in Merja Zerga Morocco, December 1970. *Ardea* 60: 120 - 123.

Den tijd van sentimentaliteit hebben we toch zeker allang achter den rug en ook zonder bewijsgronden en argumenten, pro en contra, dienen wij de rof te begrijpen en te aanvaarden, die de sperwer in het natuurbestel toebedeeld kreeg. Kortzichtigheid en onverstand, partijdigheid en bevooroordeeling voerden reeds menigeen roofvogel ten verderve en wanneer wij in onze hoge wijsheid niet oppassen, geraken we in eigen tegenstrijdigheden verstrikt. Dan kan het gemakkelijk zóó ver komen, dat onze kinderen en kleinkinderen door hun vader in de vitrine van het museum de sperwer wordt getoond, want buiten in het vrije veld bestaat daarop geen redelijke kans meer'.

A. B. Wigman (1937) in 'Gevederde Vrijbuiters', bladzijde 128